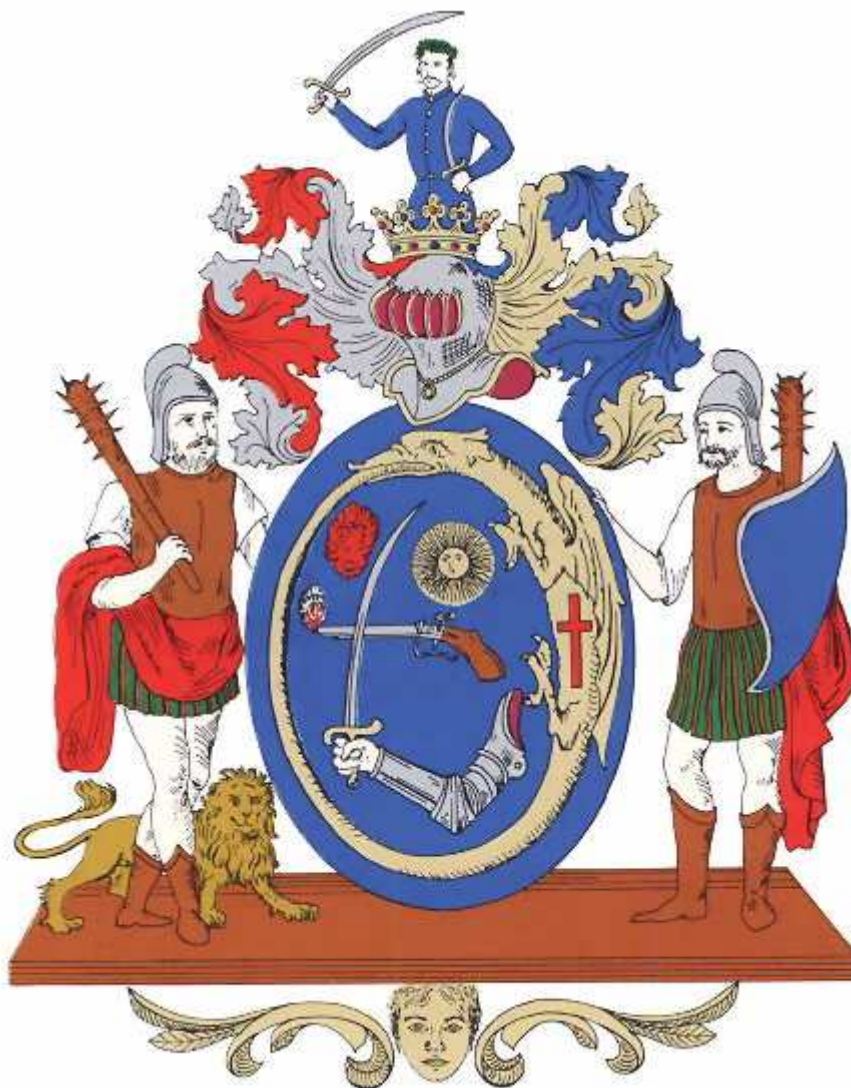


Рис. 11 Герб комітату Гайду [24]



УДК 930.1(439) «18»

## УГОРСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО ТА ЖУРНАЛ «SZÁZADOK» У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

**Ферков О. В.** (Ужгород)

*Діяльність Угорського історичного товариства значно вплинула на розвиток історичної науки Угорщини другої половини ХІХ ст. Засновниками і членами товариства були авторитетні вчені країни. Товариство та його друкований орган журнал «Századok» стали об'єднуючим чинником у галузі історичних, джерелознавчих та історіографічних досліджень і популяризаторами угорської історії.*

**Ключові слова:** історичні дослідження, наукове товариство, науковий журнал, джерела, проблематика досліджень

Розвиток історичної науки в Угорщині періоду дуалізму (1867 – 1918) пов'язаний насамперед із заснуванням і діяльністю Угорського історичного товариства та регулярним виходом у світ його наукового друкованого органу «Сазадок». Угорське історичне товариство одне з пер-

ших справді наукових товариств Угорщини (звичайно до цього діяли ряд історичних клубів, гуртків та об'єднань у різних частинах країни). Воно спільно з Угорською Академією Наук є найдавнішим і багатим за традицією об'єднанням.

У період до і після 1867 р., тобто утворення двоєдиної Австро-Угорської монархії, значно посилювався угорський націоналізм, який перешкодив розвитку інших національностей держави, але позитивно впливав на культуру самих угорців. Політична стабільність прискорила зміцнення Австрії та Угорщини, а відновлення конституційних норм розширило можливості для активізації політичного, освітнього і наукового життя, що набули більш вільних форм.

Компроміс 1867 р. призвів до поживлення суспільних наук, які займалися вивченням відносин держави і громадян. Сформувалася офіційна наука. Вона стала централізованою, набула організаційного завершення. Наукові товариства, що діяли у різних регіонах держави, підтримували контакти між собою, а також із центром у Будапешті. Переважна частина вчених звертала увагу на досягнення європейської науки і особливо німецької [36, с.530] і перебрала методологію позитивізму. В цілому, у плані методології досліджень у 50 – 60-х рр. XIX ст. риси романтизму поступово розмиваються, дедалі яскравіше вимальовуються риси реалістичного зображення історичної дійсності, подій тощо. Митці, літератори, науковці свідомо використовують потенційні можливості принципу історизму, що мало неабиякий вплив на розвиток історичного жанру у різних галузях культури.

Із централізацією культури і науки пов'язане і те, що видавнича справа все більше зосереджувалася в Будапешті. Відомі на той час меценати і підприємці країни вкладали значні кошти у цю сферу.

Із галузей суспільних наук активно розвивалася історія. Вона тісно була пов'язана з політикою і політичною свідомістю. Центром угорської науки другої половини XIX ст. була Академія Наук. На жаль, тривалий час її діяльність значно обмежувалася. Засідання могли проводити при аудиторії не більше 8 чоловік. І тільки, у 1858 році Академія Наук Угорщини скликала перше своє наукове засідання перед широкою публікою [32, 6/1, 610].

Вагому роботі проводила Академія Наук у справі видавничій — систематично випускала наукові журнали, публікувала літературні пам'ятки, історичні джерела тощо. Фундаментальне видання документів угорської історії під заголовком “*Monumenta Hungarica Historia*” мало дві серії: 1) дипломатичні джерела — *Diplomatica*; 2) літературні пам'ятки раннього періоду — *Scriptores*. Крім наведених матеріалів, видано значну кількість різноманітних документів зовнішньої політики, постанови Державних Зборів угорських станів, грамоти королів тощо. Історичні джерела публікувалися не тільки під керівництвом Академії Наук. Відомим джерелознавцем був К.Таллі, який, крім аналізу документів, знайомив їх із широкою громадськістю. Так,

за його ініціативою побачив світ збірник “*Archivum Rakocianum*”, в якому висвітлено роль Трансільванського князя Ференца Ракоці II в антигабсбургській національно-визвольній війні угорців 1703-1711 рр. [17, 500].

Важливим кроком у розвитку угорської історичної науки стало відкриття у 1874 р. у Будапешті Державного архіву [32, 6/1, 141]. Основною метою заснування була систематизація документів Центральних державних закладів та відкриття доступу до них дослідників. Саме з цього часу помітно поживляються історичні пошуки, джерелознавство та публікація документів.

Особливо жваво відбувається розбудова теоретичних та організаційних засад історичної науки. Відзначимо, що характерною рисою історичної науки другої половини XIX ст. в Угорщині є первинність формування закладів освіти, і вже на їх основі творилися самі дослідження. Історичні пошуки включали в себе збір і систематизацію фактологічного матеріалу, публікацію джерел, введення до наукового обігу невідомих або маловідомих творів попередніх століть. Часом не вистачало ґрунтовного аналізу, конкретних висновків при розгляді тих чи інших проблем. Значна частина дослідників не були професійними істориками. Головним їх профілем була інша галузь, а вже на аматорському рівні вони вивчали історію. Наприклад, Ш.Сіладі, І.Ачаді, Д.Андьол починали, як публіцисти [32, 7/2, 900], і тільки в процесі роботи у сфері журналістики звернули увагу на вивчення минулого Угорщини. Отже, у цей період історична наука формувалася на основі діяльності непрофесійних вчених, що не применшує вагомості досліджень, а підкреслює широку зацікавленість даною галуззю суспільних наук.

Певна річ, що на період організаційного оформлення угорської історичної науки припадає процес виділення її із сфери суспільних наук Австрійської імперії на самостійну ідейно-організаційну структуру зі своїми установами, кадрами, науковою ідеологією, незалежними від імперської чи німецької науки. Організаційне оформлення угорської національної науки протягом XIX ст. пов'язане з угорським національним відродженням, звільненням з-під впливу імперії Габсбургів. Провідну роль у цьому процесі відіграв інтелектуальний чинник.

Сприяла прогресивному розвитку історіографії діяльність різних наукових спілок, товариств, у тому числі Угорського історичного товариства. Засноване воно у 1867-му, у рік австро-угорської дуалістичної угоди. Біля витоків товариства стояли відомі історики: Михай Хорват, Ференц Толді, Імре Міко, Арнольд Іпольї, Калман Талі, Іван Надь, Фрідеш Пешті. Першочерговим завданням товариства визначено – систе-

матичне інформування угорського суспільства про результати історичних досліджень [10, 1140].

Перше своє засідання товариство провело 15-го травня 1867 року. Головою обрали графа Імре Міко (1867 – 1876), заступниками голови Міхая Хорвата (1867 – 1877) та Арнольда Іпольді (1867 – 1877), секретарем став Калман Талі (1867 – 1875) [31, с.12]. Вже наприкінці року кількість членів товариства становила 613 чол. [14, с.234]. Одночасно із заснуванням товариства розпочалося видання наукового журналу «Сазадок». Посаду редактора запропонували Калману Талі, а редакційну комісію очолив Міхай Хорват. Перший випуск журналу становив 800 примірників [14, с.235].

Вже наступного року проведено перше візне засідання товариства у Коложварі (сучасне м. Клуж-Напока, Румунія), де створено першу регіональну філію. Подібні виїзні засідання, експедиції практикувалися впродовж усього досліджуваного періоду і пізніше. Такі заходи виконували важливе завдання популяризації історії, підтримки регіональних осередків. Завдяки експедиціям вчені мали змогу ознайомитися із архівними, музейними та приватними колекціями, провести експертизу документів, визначити напрямки і характер наступних досліджень. Важливо і те, що усі звіти та матеріали наукових поїздок були опубліковані у додатках журналу «Сазадок».

На сторінках наукового журналу публікувалися дослідження, повідомлення, рецензії, огляди вітчизняної та зарубіжної наукової періодики тощо [16; 40; 43]. Звичайно, із плином часу змінювалася тематика публікацій, наприклад, у другій половині XIX ст. зустрічаємо дослідження з політичної історії Угорщини середньовічного та нового часу, окремі розвідки зовнішньополітичних відносин. Наприкінці XIX – початку XX ст. політична історія відходить на задній план, активізуються пошуки соціальної історії, господарського розвитку населення Угорщини різних періодів. Втім, відзначимо, що впродовж усієї другої половини XIX – початку XX ст. (та й пізніше) присутні теми краєзнавчого характеру, археології, нумізматики, сфрагістики і генеалогії [12; 18; 19; 20; 22; 23; 29; 33; 41; 42; 44].

Історичне товариство із самого початку свого існування виконувало важливу наукову і громадську роботу. Члени товариства тісно співпрацювали із Угорською Академією Наук, керували архівними пошуками, складали і видавали фундаментальні збірники джерел, узагальнюючі, колективні та індивідуальні дослідження. Діяльність товариства поширилася на усі без винятку сфери історичної науки та допоміжних дисциплін, хронологічно охопили період від стародавніх часів і до кінця XIX ст. Різноманітну тематику і географію досліджень істориків другої полови-

ни XIX ст. яскраво відображають публікації «Сазадок».

Громадська роль товариства проявилася у систематичних столичних і регіональних заходах: засідання, конференції, лекції, наукові подорожі та ін. До пошукової діяльності, нагромадження джерельного матеріалу та пам'яток історії постійно долучалася інтелігенція різних регіонів країни. У 80-х рр. XIX ст. кількість членів товариства досягла 1850 чол. Звичайно, наукові розробки, статті і монографічні дослідження більшості членів товариства та усіх хто публікувалися на сторінках «Сазадок» віддзеркалювали концепції офіційної угорської історіографії, захищали і обґрунтовували ідею єдності і неподільності земель святостефанської корони, культурницьку «зверхність» угорської нації, тощо.

Простежуючи теми основних публікацій та рецензій журналу «Сазадок» у другій половині XIX ст. чітко виділяється дослідження історії регіонів [6; 8], комітатів [24; 25; 44], дворянських родин [19; 20; 49; 15], відомих діячів [12; 13; 23; 26; 28; 30], істориків попередніх століть [26; 48; 50] тощо.

Окремо групою можна виділити праці з давньої історії угорців: до і під час здобуття нової батьківщини [1; 2; 18; 22; 35; 37; 49]. Помітно зросла кількість такого характеру публікацій напередодні святкування тисячоліття здобуття батьківщини (1896) та дев'яностої річчя від заснування королівства Святим Іштваном (1900) [3; 38; 39].

Впродовж другої половини XIX ст. дописувачі наукового журналу «Сазадок» цікавилися проблемами методології і методів історичних досліджень, розвитку історіографії попередніх століть.

Про розвиток історіографії свідчать ґрунтовні розвідки про окремі періоди чи проблеми історії того чи іншого регіону, комітату. Історіографічну ситуацію чітко віддзеркалюють опубліковані на сторінках «Сазадок» критичні замітки, рецензії нових наукових, науково-популярних видань, відкриті листування істориків, тощо. Бачимо, що угорська наукова громадськість отримувала певну інформацію про розвиток історичних досліджень сусідніх країн саме через огляди іноземної наукової літератури, фахових журналів. В останнє десятиліття XIX ст. подібні огляди закордонних видань зросли кількісно і якісно.

Вагомі рецензії угорських і зарубіжних праць читаємо саме на сторінках «Сазадок». Наприклад, відомий угорський славіст А.Годинка на сторінках журналу проаналізував працю видатного російського історика Миколи Костомарова «Богдан Хмельницький» і в цілому дав позитивну оцінку дослідження [16]. А ось російський вчений О.Петров опублікував статтю про датування руських літописів [40].

Подібні публікації зустрічаються в різних наукових виданнях Угорщини, друкованих органах інших товариств.

Друга половина XIX ст. була особливо плідним часом в угорському джерелознавстві та медієвістиці. Серед основних завдань Угорського історичного товариства було виявлення і опрацювання документальних матеріалів усіх періодів угорської історії. Звичайно, найбільшу популярність мали «славетні» періоди минулого, наприклад, доба Святого Іштвана [1; 3; 38; 39], Матяша Корвіна [4; 5; 6; 7; 8; 11; 27; 34; 50]. Отож, часи правління цих королів привертати увагу як джерелознавців, так і інших фахівців. Угорське історичне товариство та його журнал «Сазадок» стали справжніми популяризаторами угорської історії.

На рубежі XIX –XX ст. товариство переживало тимчасову кризу: обмеження фінансової підтримки, зменшення кількості членів, припинення виїзних засідань тощо. Занепадає також суспільно-політична роль товариства, вклад у популяризацію історії Угорщини у середовищі простого народу. Втім, товариство і надалі зали-

шалося важливим осередком історичної науки, організатором та керівником важливих досліджень. Аналіз документів та оцінка періоду або ж окремих діячів не відходить від офіційної концепції історії держави, ідеалізують «сильних» осіб, видатних політиків, підкреслюється благодійний вплив угорської культури на розвиток інших національностей держави.

Для об'єктивної і всебічної оцінки ролі Угорського історичного товариства та його друкованого органу в розвитку історіографії слід скрупульозно проаналізувати публікації, порівняти із іншими тогочасними науковими виданнями, монографічною, науково-популярною літературною тощо. (Це буде метою наступних наших досліджень). Однак, на основі вже опрацьованих матеріалів можемо констатувати провідну роль Угорського історичного товариства у формуванні угорської історичної науки, збереженні історичної пам'яті та угорської національної самосвідомості, у примноженні здобутків історіографії.

1. Baráth Ferenc. A millenium és a magyar történelem // Századok. – 1896. – 869-874 old.
2. Barna Ferdinánd. A magyarok utjáról az Urálról Lebediaba // Századok. – 1884. – 353-361; 449-456; 527-533 old.
3. Békefi Rémi. Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létrehozása // Századok. – 1896. – 207-222; 310-337; 416-428 old.
4. Czobor Béla. Magyarország középkori várai // Századok. – 1874. – 599-616 old.
5. Csánki Dezső. I.Mátyás udvara // Századok. – 1883. – 515-581; 717-667; 750-785 old.
6. Csánki Dezső. Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. – Bp.: MTA, 1890. – XII+790 p.
7. Csánki Dezső. Máramaros megye és az oláhság a XV. században // Századok. – 1889. – 27-56 old.
8. Csánki Dezső. Mátyás király mint városépítő // Századok. – 1904. – 297-321; 395-412 old.
9. Demkó Kálmán. Egyházi és világi hatóság a felvidéki városokban a XV. és XVI-ik században // Századok. – 1887. – 684-699 old.
10. Ember Győző: A Magyar Történelmi Társulat száz éve // Századok. - 1967. - 6. sz. - 1140-1169. old.
11. Fraknoi Vilmos. Adalékok a hazai és külföldi iskoláztatás történetéhez a XV. és XVI. században // Századok. – 1875. – 667-677 old.
12. Fraknoi Vilmos. Brutus Mihály, Báthory István udvari történetírója // Századok. – 1887. – 793-797 old.
13. Fraknoi Vilmos. Werbőczy István a mohácsi vész előtt // Századok. – 1876. – 437-469; 597-639 old.
14. Glatz Ferenc: A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története. // Századok. - 1967. - 1-2. sz. - 233-267. old.
15. Hampel József. A Drugethek őseiről // Századok. – 1881. – 133-145; 207-213 old.
16. Hodinka Antal. Chmelynickij Bogdán. N.Kosztomárov nyomán // Századok. – 1891. – 40-51; 124-139 old.
17. II.Rákóczi Ferenc emlékiratai. Közli Rath K. és Thaly K. – Budapest., 1866. – 500 p.
18. Jakab Elek. Adalékok a telepítés történetéhez // Századok. – 1882. – 812-835 old.
19. Komáromy András. A Rákóczyak kincse Munkács várában // Századok. – 1891. – 736-750 old.
20. Komáromy András. Karancsberényi báró Berényi György élete és politikai működése- 1601-1677 // Századok. – 1885. – 126-155 old.
21. Komáromy András. Ugocsa vármegye levéltáráról // Századok. – 1893. – 27-35; 114-122.
22. Lehoczky Tivadar. Adat az ősmagyarok felszereléséről // Századok. – 1877. – 274-276 old.
23. Lehoczky Tivadar. Adat Zrinyi Ilona és Thökölyi Imre házasságához // Századok. – 1876. – 750-753 old.
24. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye keletkezése // Századok. – 1872. – 455-466 old.
25. Lehoczky Tivadar. Beregvármegyei helynevek származtatása // Századok. – 1872. – 65-68 old.
26. Lehoczky Tivadar. Egy XIV. századbeli magyar történetíró emlékezete // Századok. – 1880. – 68-70 old.

27. Lehoczky Tivadar. Hunyady kiváltságlevele a beregszászi szabó-czéh részére, 1446 // Századok. – 1875. – 197-202 old.
28. Lehoczky Tivadar. Koriatovocs Tódor herceg és 1409-iki pöre // Századok. – 1893. – 107-113 old.
29. Lehoczky Tivadar. Munkács város pecsétje // Századok. – 1872. – 136-137 old.
30. Lehoczky Tivadar. Zrinyi Ilona napjai Báthori Zsófia halála után // Századok. – 1877. – 880-882 old.
31. Lukinich Imre. A Magyar Történelmi Társulat története. 1867-1917. Alapításának félszázados évfordulójára. – Budapest, 1918. – 136 old.
32. Magyarország története: Tíz kötetben / Készült a MTA Történettudományi Intézetén. – 2 kiad. – Bp.: Akadémiai kiadó, 1979.; 6/1. – 767 p.; 6/2.– 1760 p.; Budapest., 1983. 7/1 – 608 p.; Bp., 1978. – 7/2. – 1429 p.
33. Mihályi János. Tanulmány Máramorosi oklevelekből // Századok. – 1889. – 57 – 67 old.
34. Mircse János. Emlékezések Mátyás király élete utolsó előtti éveiből // Századok. – 1882. – 18-28 old.
35. Pauler Gyula. A magyarok megtelepedéséről // Századok. – 1877. – 373-396; 481-499 old.
36. Pauler Gyula. A pozitívizmus hatásáról a történelemírásra // Századok. – 1870. – 527-545; 624-641 old.
37. Pauler Gyula. Lebedia, Etelköz. Millenarium // Századok. – 1880. – 1-2; 97-117 old.
38. Pauler Gyula. Magye ? Várispánság ? // Századok. – 1882. – 202-222 old.
39. Pauler Gyula. Találunk-e egyidőben külön „polgári” és „katonsi” ispánt ? // Századok. – 1882. – 635-642 old.
40. Petrov Elek. Az orosz évkönyvek évszámításáról // Századok. – 1892. – 365-370 old.
41. Szadeczky Lajos. Lengyelföldi levéltárakról // Századok. – 1881. – 313- 414.
42. Szalay József. Városaink nemzetiségi viszonyai a XII. században // Századok. – 1880. – 533-557 old.
43. Szamota István. Orosz, szerb és bolgár kútfők néhány magyar vonatkozású adata // Századok. – 1892. – 371-374 old.
44. Szilágyi István. Máramarosmegye általános történetéből (a XII. és XIII. század) // Századok. – 1889. – 10-26 old.
45. Tagányi Károly. Beregvármegye monográfiája. Irta Lehoczky Tivadar // Századok. – 1882. – 156-161 old.
46. Tagányi Károly. Nyitramegyei német telepések eredete // Századok. – 1880. – 64-68 old.
47. Thaly Kálmán. A gr. Bercsényi család nemzedékrendje // Századok. – 1877. – 679-680 old.
48. Thaly Kálmán. Magyar történetírók életéhez. V. Bél Mátyás // Századok. – 1875. – 282-284 old.
49. Thúry József. A magyarok eredete, őshazája és vándorlása // Századok. – 1896. – 677-692; 778-802; 880-917 old.
50. Zsilinszky Mihály. Bonfinius Antal jellemzése // Századok. – 1877. – 510-527 old.

## РЕЗЮМЕ

### ВЕНГЕРСКОЕ ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО И ЖУРНАЛ «СЗАДОК» ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

**Ферков О. В.** (Ужгород)

Деятельность Венгерского исторического общества оказала сильное влияние на развитие исторической науки Венгрии второй половины XIX века. Основателями и членами общества были авторитетные ученые страны. Общество и его печатный орган журнал «Сзадок» стали объединяющим фактором в отрасли исторических, источниковедческих и историографических исследований и популяризатором венгерской истории.

**Ключевые слова:** исторические исследования, научное общество, научный журнал, источники, проблематика исследований.

## SUMMARY

### HUNGARIAN HISTORICAL SOCIETY AND “SZAZADOK” MAGAZINE IN THE SECOND HALF OF XIX CENTURY

**O. Ferkov** (Uzhhorod)

The activity of Hungarian Historical Society has sufficiently influenced the development of historical science in Hungary in the second half of XIX century. Prominent scientists of the country have been the founders and the members of the Society. The Society and its magazine “Szazadok” became the unifying factors in the field of source study, historical, and historiographical researches and promotion of Hungarian history.

**Key words:** historical studies, scientific society, scientific magazine, sources, research problem.